

Бедрій М. М.

*Наукове товариство імені Т. Шевченка (м. Львів),
член Правничої комісії, кандидат юридичних наук*

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА УРАРТУ (І ТИС. ДО Н. Е.)

Вдосконалення сучасних державно-правових інститутів України та інших держав повинно ґрунтуватись на масштабній науково-теоретичній базі щодо проблем державної системи та правового життя. Її важливий сегмент становить генеза основних юридичних понять і суспільно-правових явищ, а відтак зростає актуальність історико-правових напрацювань у цій галузі. Державність і право у Стародавньому світі представляє цікаву та малодосліджену наукову проблему, пізнання якої здатне покращити розуміння сутності й еволюції правових систем сьогодення. Наведені міркування спонукають критично розглянути характерні риси звичаєвого права стародавньої держави Урарту.

Рабовласницька держава Урарту була утворена на початку I тисячоліття до н. е. на території, прилеглий до південного боку Кавказьких гір (в основному – територія сучасної Вірменії). Адміністративно-політичним центром Урарту стало м. Тушпа на узбережжі озера Ван. Суспільно-економічний розквіт держави Урарту припав на середину VIII ст. до н. е., який супроводжували територіальні завоювання та зростання кількості рабів. Це піднесення було відносно нетривалим, оскільки ще до кінця VIII ст. до н. е. в Урарту розпочалась криза в економіці та політиці. Ситуацію погіршило до краю те, що у 585 р. до н. е. помер останній цар із правлячої династії Урарту, не залишивши спадкоємців. Таким чином, Урартська держава припинила своє існування, а більшість її колишніх земель опинились у складі Мідійського царства (Галоян А. Л. Окремі аспекти становлення та розвитку Вірменської держави (до IV ст.) // Митна справа. – 2011. – № 3. – Частина 2. – С. 351-352).

Відсутність достатнього обсягу джерел не дозволяє провести повну реконструкцію системи права Урартської держави. Можна стверджувати, що правовий звичай був переважаючим джерелом права в Урарту, оскільки це характерно усім стародавнім державам. Існує доцільність розглянути деякі правові звичаї цієї держави, щодо яких існують певні відомості: земельна власність Халда, формули прокляття та смертна кара.

Земельна власність Халда. В Урарту діяла халдійська релігія, за якою верховним богом був Халд. Він вважався власником усієї території, а відтак і землі Урарту. Тому де-юре населення Урарту не наділялось правом власності на землю, однак де-факто це право у нього було, адже жителі держави володіли, користувались і розпоряджались землею (*Сукиасян А. Г. Государство и право Урарту (860-590 г. г. до н. э.). – Ереван, 1963. – С. 65*). Для реалізації цих можливостей був розроблений звичаєво-правовий механізм, який полягав у наступному.

Земним намісником Халда вважався цар Урарту, який був фактичним розпорядником землі. Відповідно цар роздавав своїм підданим землю для користування нею, однак реально вони наділялись усіма повноваженнями власників (*Софроненко К. А. Общественно-политический строй Урарту. – М., 1961. – С. 33*). Більшість дослідників притримуються думки, що земля, природні багатства, водойми та зрощувальні споруди були особистою власністю царя й аристократії Урарту (*Zakrewska-Dubasowa M. Historia Armenii. – Wroclaw: Ossolineum, 1977. – S.18*). Звісно, саме вони були найбільшими власниками, однак не слід забувати про те, що значна частина земель належала також храмам і громадам. Виключною власністю держави були, насамперед, іригаційні споруди.

Формули прокляття. Основою кримінально-правової політики Урарту були формули прокляття. Інакше кажучи, встановлюючи правову норму, влада Урарту передбачала санкцію шляхом накладення релігійного прокляття на того, хто її порушить. Наприклад, цар Ішпуні зазначав: «хай боги знищать того, хто вкраде пожертвувану худобу». Також урартійський цар Сардур заявив: «хто цей напис викине, розкриє, розіб'є, хто кого-небудь до цього змусить, скаже «іди! знищуй!», а інший скаже «я все це вчинив», хай знищать боги Халд, Тейшеба, Шивині, всі боги його самого і його сім'ю» (*Сукиасян А. Г. Государство и право Урарту (860-590 г. г. до н. э.). – Ереван, 1963. – С. 67*).

Не виключено, що крім прокляття, правопорушник також зазнавав інших заходів кримінально-правового характеру. Проте необхідно усвідомити те, що основним покаранням було саме це прокляття, яке базувалося на містично-релігійних уявленнях Урарту. Цікаво, що правовий звичай формул прокляття використовувався не тільки для забезпечення чинності звичаєво-правових норм, але і як бланкетна санкція в царському законодавстві.

Смертна кара. Як зазначалось, в Урарту діяли як містичні покарання, так і реальні. Найважчим із них була смертна кара, яка мала широке застосування. Це свідчить про суворість державно-правового ладу Урарту. У разі порушення важливих правових норм до смертної кари засуджувався не тільки виконавець злочину, але й усі співучасники та особи, які йому сприяли. Крім того, звичаєве право Урарту вимагало покарати смертю ще й усіх членів сім'ї злочинця (*Сукиасян А. Г. Государство и право Урарту (860-590 г. г. до н. э.). – Ереван, 1963. – с. 67*). Жорстокість заходів кримінально-правового впливу та колективні принципи кримінальної відповідальності Урарту відображають її чітку приналежність до правової традиції держав Стародавнього Сходу.

Таким чином, аналіз характерних рис звичаєвого права Урарту спонукає до висновку про те, що його основним завданням був захист інтересів держави, верховної влади та релігії. Визначальним джерелом формування звичаєвого права Урарту був містичний світогляд тогочасного суспільства. Відтак порушення звичаєво-правових норм каралося юридичними та релігійними заходами кримінальної відповідальності.